

Терміни “Холодна війна” і “Друга холодна війна” у світлі сучасної соціогуманітаристики: енциклопедична репрезентація

The Encyclopedia Herald of Ukraine

2024. Vol. 16

DOI: 10.37068/evu.16.3

Article history:

Received 12/11/2024

Accepted 28/11/2024

Published 13/12/2024

Citation: Yas, O. (2024). The terms “Cold War” and “Second Cold War” in the light of contemporary socio-humanities: an encyclopedic perspective. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 16, 1-14.
<http://doi.org/10.37068/evu.16.3>

© 2024 Author

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ISSN 2706-9990 (print)
ISSN 2707-000X (online)

Олексій Ясь

Інститут історії України НАН України, Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-5816-2876

Email: alexyas@ukr.net

Резюме

Висвітлено метаморфози сучасної соціогуманітарної термінології, зокрема термінів “Холодна війна” і “Друга / нова холодна війна”. Результати дослідження свідчать, що сучасна російсько-українська війна згенерувала новітні пізнавальні виклики та проблеми. Вони пов’язані з переосмисленням попереднього історичного досвіду та реактуалізацією старих дослідницьких стратегій. Опосередкована залученість багатьох країн до сьогочасної війни спричинилася до нової глобальної конфронтації. Одним із маркерів для її позначення став термін “Друга холодна війна”. Цей термін є спробою екстраполувати історичний досвід доби біполярного протистояння 1946–1989 рр. на сучасну конфронтацію. Він представляє самобутню соціогуманітарну тенденцію, в межах якої воєнна сучасність постає як “повернення історії” до глобального та “постісторичного світу”. Термін є похідною дефініцією з розмитим змістом, що продукує варіативні смисли в різних студіях. Наголошено, що особливості вторинного характеру цього терміна ускладнюють його репрезентацію у традиційному, паперовому форматі енциклопедій і словників. Адже швидкоплинні зміни як сфери застосування цього терміна, так і генерованих смислів потребують оперативного коригування текстів енциклопедичних статей. Новітня пізнавальна ситуація в умовах екстремальної воєнної сучасності спонукає до розширення електронних платформ національної енциклопедистики.

Ключові слова

“Холодна війна”, “Друга / нова холодна війна”, соціогуманітарна термінологія, сучасна російсько-українська війна, пізнавальна ситуація, соціогуманітаристика, енциклопедистика.

The terms “Cold War” and “Second Cold War” in the light of contemporary socio-humanities: an encyclopedic perspective

Oleksii Yas

Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5816-2876

Email: alexvas@ukr.net

Abstract

This article explores the evolving meanings of the terms “Cold War” and “Second/New Cold War” within contemporary socio-humanities. It argues that the ongoing Russian-Ukrainian war has introduced new cognitive challenges and issues, necessitating a rethinking of historical experience and a revival of traditional research strategies. This war has also led to a new global confrontation, with many countries indirectly involved. The term “Second Cold War” has become a prevalent descriptor for this global conflict, representing an attempt to extrapolate the bipolar confrontation of 1946–1989 to the present day. The article emphasizes that the term “Second Cold War” reflects a distinctive socio-humanitarian trend in which modern militarized realities are perceived as a “return of history” to the global and “post-historical” world. However, the term “Second/New Cold War” remains a derivative concept with vague content, generating various interpretations in different studies. The author suggests that the secondary nature of this term complicates its representation in traditional, paper-based encyclopedias and dictionaries. Given the rapid evolution of its meaning and usage, frequent updates to encyclopedia entries are necessary. Furthermore, the contemporary cognitive landscape of extreme militarized modernity encourages the expansion of online resources within the framework of national (Ukrainian) encyclopedism.

Keywords

“Cold War”, “Second / New Cold War”, socio-humanitarian terminology, current Russian-Ukrainian war, cognitive situation, socio-humanitarianism, encyclopedic study.

Зазвичай соціогуманітарна термінологія відображає домінантні пізнавальні парадигми. Навіть більше, кожний термінологічний тезаурус є вислідом тривалої систематизації та кодифікації знання і разом апробації певних інструментальних можливостей. У такому світлі термінологія постає як своєрідний баланс між традиційними, актуальними та потенційно можливими науковими запитамі. Власне, термінологія — точніше процес її творення, модифікації, адаптації до певної предметної області — дозволяє виразно уявити, представити та оцінити способи й канали продукування сучасного знання.

У царині соціогуманітаристики термінологія доволі часто відображає консервативні настанови та традиційний пізнавальний скепсис щодо новомодних трендів. Якщо взяти до уваги постмодерністський пізнавальний релятивізм, а інколи і передчасні та спекулятивні досліди, то такі консервативні перестороги виглядають уповні доцільними й обґрунтованими.

Традиційні застереження щодо сумнівних, принаймні неоднозначних термінологічних новацій на полі наукової концептуалізації не є постійними. За екстремальних ситуацій, пов’язаних із катастрофічними соціокультурними перетвореннями та

кризовим станом суспільного буття, консервативні пізнавальні норми і вимоги зазнають суттєвої корекції, а іноді й суцільного розмиття та кардинального перегляду.

Велика, масштабна та тривала війна (найбільша і найкривавіша в Європі після 1945 р.) однозначно продукує ситуацію подібного типу. Адже війна нав'язує критичні випробування персональної, групової, колективної та національної екзистенції. Це природно спонукає до ревізії й переосмислення попереднього суспільного досвіду та пов'язаних із ним дослідницьких стратегій і практик.

Отож ідея представити термінологічні зміни у палітрі макроконтекстів як сучасного глобального світу, так і однієї з його найбільших криз — російсько-української війни є вповні очевидною і в багатьох аспектах продуктивною. Тим паче, на сьогодні незавершена війна доволі часто асоціюється з руйнацією, принаймні масштабним перформатуванням глобального світоустрою. Не випадково нинішню війну часто-густо розглядають як одну з можливих предтеч до світової катастрофи і навіть уже називають "полем битви" світової війни (Горбачова, 2024).

З цієї перспективи питання про те, як репрезентувати сучасні розломи глобального світоустрою генерує не тільки академічну зацікавленість, а й цілком практичні інтереси. До того ж вони резонують із відомими рефлексіями й концептуальними пропозиціями після розпаду СРСР та епохального тріумфу ліберальних демократій на початку 1990-х рр.

Ці переломні події недавньої минувшини американський філософ і політолог Френсіс Фукуяма на хвилі тодішньої ейфорії навіть оголосив "кінцем історії". Відтак була поширена ідеалістична й абсолютизована теза про те, що ліберальна демократія може виявитися "кінцевим пунктом ідеологічної еволюції людства" (Fukuyama, 1992, с. XI).

Зрештою, славнозвісна візія Ф. Фукуяма доволі добре ілюструє світовідчуження й рефлексії на обширах західного світу після розпаду СРСР. Остання навіть згенерувала новий імпульс для суцільної диференціації глобального світу за неогегельянськими лекалами — постісторична (постіндустріальна) частина людства та, власне, його історична частина (відсталі й недорозвинуті периферії зі старими хронічними проблемами, як-от війни, масштабні соціокультурні потрясіння, етнорелігійні конфлікти, воєнничий націоналізм і т. п.).

Трагедія 9/11 — великий і масштабний терористичний акт 11 вересня 2001 р. начебто поховав ці оманливі рожеві ілюзії. Однак у певному сенсі такі чи схожі злуди циркулювали до російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р.

Царина термінології є надзвичайно цікавою для осмислення когнітивних, ментальних, інтелектуальних і культурних метаморфоз сучасного світу. Адже терміни вказують як інерційні алгоритми мислення, так і креативні повороти суспільної думки, що нині є надзвичайно динамічними. У широкому розумінні вони дають змогу простежити за провідними схемами сучасних концептуалізацій та актуальними пізнавальними тенденціями.

У нашій студії основну увагу концентруємо на двох термінах — "Холодна війна" — "Перша / Стара" й "Друга / Нова". Водночас згадуємо доповнювані чи конкуруючі терміни, що мають перехресну, дотичну змістовну локалізацію, як-от: Третя світова війна, проксі-війна, вітчизняна війна. Їх усіх вживають для висвітлення й осмислення сучасної російсько-української війни в координатах минувшини, насамперед у світлі біполярного світоустрою другої половини ХХ ст. і досвіду геополітичних змагань тодішніх супротивників. Очевидним прикладом, такого застосування є терміни "Холод-

на війна” (“[Перша / Стара] Холодна війна”) та “Нова / Друга Холодна війна” (Офіцинський, 2018, с. 8, 65, 70, 85, 106, 116, 232). Останній термін має похідне, вторинне походження.

Натомість означення “Холодна війна” відображає старий досвід досягнення динамічних геополітичних і соціокультурних реалій, що склалися після Другої світової війни і з певними варіаціями — кризами, загостреннями, періодами короткочасної нормалізації взаємин тривали до кінця 1980-х рр. На думку українсько-американського історика Сергія Плохія, саме минула “Холодна війна” надала “свій словник та пояснювальну структуру, щоб описати новий глобальний конфлікт” (Плохій, 2023, с. 313).

Зрештою, обидва терміни — “Холодна війна” та “Нова / Друга холодна війна” — ілюструють пізнавальні стратегії зорієнтовані на перенесення старих концептуалізацій доби протиборства з радянським тоталітаризмом на новітню конфронтаційну дійсність, що намітилася протягом 2000-х рр. і остаточно сформувалася впродовж 2008–2024 рр.

Наприклад, політолог Тарас Кузьо навіть висловив припущення, що наступні покоління можуть сприймати 1991–2013 рр. як історичний період між двома холодними війнами (Кузьо, 2018, с. 57–58). Схожі спостереження побутують у дописах й інших авторів, які обстоюють думку, що “Холодна війна-1” перейшла в “Холодну війну-2”.

Ще один термін доби “[Старої] Холодної війни” — “проксі-війна” чи “посередницька війна” за неформальної, точніше ініціюючої і / або домінуючої участі третьої сторони чи навіть кількох сторін. Протиборство двох наддержав у світі після 1945 р. призвело до цілої низки таких проксі-воєн, до яких де-факто були залучені СРСР і США, а інколи й кілька інших країн одразу. Наприклад, воєнні конфлікти в Індокитаї протягом 1978–1979 рр. у західній думці досить часто розглядалися як своєрідні проксі-війни, до яких були залучені СРСР і КНР, що прагнули реалізувати свої експансіоністські устремління (Bellows, 1979, с. 27–28).

Проте концепт проксі-війна екстраполюють і до інших історичних періодів ХХ ст., і навіть до ранньомодерних часів. Скажімо, громадянську війну в Іспанії (1936–1939) розглядають як проксі-війну напередодні Другої світової війни між іспанськими республіканцями, які підтримувалися СРСР, і місцевими націоналістами, що спиралися на нацистську Німеччину та фашистську Італію. У світлі концепції проксі-війни висвітлюють і радянсько-японське протистояння у Китаї наприкінці 1930-х рр., а також воєнний конфлікт між прояпонською Маньчжурською державою та прорадянською Монгольською народною республікою на р. Халхин-Гол 1939 р. (Patalano, 2015, с. 159–160). Громадянську війну у Мексиці (1910–1917) також розглядають у контекстах проксі-війни, в якій змагалися американські, британські та німецькі інтереси (Kruizinga, 2014, с. 571).

Про те, якою мірою є дразливим і гострим питання про проксі-війну і застосування цього концепту щодо сучасної російсько-української війни, промовисто свідчить акція кількох десятків учених-україністів у Британії. Навесні 2023 р. майже три десятки працівників університетів і коледжів Великої Британії, які є експертами з питань України, рішуче засудили позицію академічної профспілки та вийшли з неї. Остання розглядала російсько-українську війну саме як проксі-війну (Україністи, 2023).

З одного боку, концепція проксі-війни однозначно спотворює сутність сучасної війни, зокрема щонайменше відсуває на другий план незаперечну роль Росії як агресора з неоімперськими потугами. Адже для України та українців російсько-українська

війна де-факто є екзистенційною за своє існування як нації і Незалежність як держави. Відповідно західні концептуалізації, що добачили в нинішній російсько-українській війні лише глобальне протиборство на кшталт протистояння доби "[Старої] Холодної війни" спрощували і примітивно зводили цей конфлікт до старої-нової схеми геополітичної конфронтації. З другого — проксі-війни були постійним явищем у "[Першій] Холодній війні", а вторгнення Росії ініціювало розгортання "Другої Холодної війни". З такої перспективи низка авторів розглядають російсько-українську війну як глобальний конфлікт "Нової / Другої Холодної війни". Передусім, звертають увагу на той факт, що "два величезні альянси опосередковано, але зіткнулися на полі бою в Європі" (Горбачова, 2024). Італійський президент Серджо Матарелла означає велику кількість конфліктів у світі, що розгорнулися від України до Гази як "фрагментовану світову війну" (Президент, 2023).

Крім того, модель гібридної війни 2014–2021 рр., що Росія нав'язала Україні, спиралася на активне використання місцевих сепаратистів — проросійських проксі-сил для прикриття безпосередньої участі своїх регулярних збройних сил. Навіть більше, війну на Донбасі в енциклопедії "Britannica" і нині зображено як російську проксі-війну (Ray, 2024). Та, попри певні формальні ознаки проксі-війни від 2022 р., російсько-українська війна є значно складнішим і масштабнішим явищем. Вона є вислідом неоімперського проекту сучасної Росії, що сполучив тоталітарну, посттоталітарну і стару імперську спадщини. Загалом вона є одним із найбільших розломів і криз, що виразно позначили лінії протистояння та суперечностей глобального світу. Це виявилося у позиціях і ролях багатьох геополітичних гравців.

Отож сучасна воєнно-політична дійсність не дуже вписується у прокрустове ложе старих-нових термінів і концептуалізацій, зокрема концепції проксі-війни. Також до цієї групи термінів варто додати термін "Третя світова війна", з яким свого часу пов'язували футуристичні апокаліптичні смисли. Зазвичай вони асоціювали з уявною граничною чи критичною точкою конфронтації двох світових надсистем — радянського блоку та західної трансатлантичної коаліції. У пострадянську добу означення Третя світова війна перетворили на своєрідний мандрівний концепт, який вживали як щодо реальних, так і гаданих ризиків на теренах глобального світу.

Цей термін продукує доволі складну палітру різноманітних смислів, зокрема спроби "приміряти" катастрофічні сценарії на ниві воєнної сучасності як в Україні, так і від жовтня 2023 р. на Близькому Сході. Його повернення стало яскравим сигналом про загострення геополітичної та економічної боротьби між провідними світовими гравцями в епоху глобалізації. У розрізі таких макроконтекстів російсько-українську війну від 2022 р. дедалі частіше сприймають лише як один із можливих виявів світової чи глобальної війни авторитарних країн із ліберальними демократіями (Ахе, 2024).

Згадані терміни не просто запозичують поняття з минулого, а свідчать про спробу переосмислити їх у контексті сучасних геополітичних реалій, адаптуючи до нових викликів. У певному розумінні вказані дефініції різною мірою репрезентують самобутню тенденцію соціогуманітаристики, у межах якої пропонують розглядати воєнну / екстремальну сучасність 2022–2024 рр. як "повернення історії". Певною мірою така пізнавальна пропозиція є очевидною інтелектуальною й культурною опозицією щодо відомих настроїв і рефлексій про славнозвісний триумф ліберальних демократій у душі Ф. Фукуями.

Найповніше цю тенденцію простежуємо у відомій монографії С. Плохія. За його висловом, "у свідомості багатьох історія дійшла кінця з падінням Берлінського муру, якщо не в фукуямівському розумінні цього падіння як остаточної перемоги лібераль-

ної демократії, то в переконанні, що, попри постійне суперництво між великими державами, неспровоковані вторгнення з територіальними анексіями та широкомасштабні військові дії зразка минулих світових війн лишилися в минулому. Були очевидні ознаки протилежного — війни в Чечні, у колишній Югославії, а потім в Афганістані та Іраку, — але ми воліли їх ігнорувати. Зростання популізму й авторитарних режимів, а також авторитарні тенденції в демократичних країнах наводили на думку про паралелі з 1930-ми роками, але більшість із нас відкидала їх” (Плохій, 2023, с. 19).

Проте рефлексії на цю проблематику, зокрема щодо ролі представлення минувшини у військово-політичній конфронтації побутували і раніше. Скажімо, німецький історик Андреас Каппелер ще 2014 р. відзначав, що в російсько-українському протистоянні історія стала політичною зброєю (Karpele, 2014, с. 115).

Зауважимо, що на зорі гібридної фази російсько-української війни 2014 р. західні автори здебільшого вперто не хотіли добачити масштабних загроз та небезпеки глобальному світоустрою, що намітилися й у виразилися після 1991 р. Натомість вони лише з недовірою запитували — невже світ повертається до старих поганих часів — “Нової холодної війни”?! (Tisdall, 2014).

Зазвичай вважають, що провідною метою [Старої] “холодної війни була руйнація організації ворожої системи, бажано без фізичного знищення. На це був розрахований основний метод – стратегія стримування” (Горбулін, 2017, с. 51). Навіть більше, саме змагання ідеологій, які репрезентували ворожі політичні системи й утворювали наріжну основу “[Старої] Холодної війни”, у новітніх формах конфронтації відкинуто на маргінеси, принаймні у сфері зовнішніх відносин.

Однак ідеологічний чинник у жодному разі не варто прибирати з кола важелів внутрішньополітичної сфери сучасної Росії, яку наскрізь просякнула великодержавна індоктринація. Та на зовнішньополітичній арені російський режим гнучко використовував і досі успішно застосовує маніпулятивні можливості різноманітних лобістів й агентів впливу. Останні майже не переймаються ідеологічною природою й мотивами сьогочасних геополітичних потуг Москви.

Російське вторгнення 24 лютого 2022 р. надало потужного імпульсу ідеї маркування нашої сучасності як “Нової / Другої холодної війни”. Наприкінці березня 2022 р. С. Плохій відзначав: “Ми — в умовах конкретного початку нової холодної війни. Я говорив про військові бюджети, згадував про ядерну гонку озброєнь, яка отримала новий імпульс від цієї війни. Але холодна війна — це біполярний світ. Те, що відбулося протягом останнього місяця, є різким зменшенням росії як військової культури, яка не змогла впоратися зі слабшим, принаймні на папері, сусідом і противником. Псування на довшу перспективу всіх контактів і відносин із Заходом, наближення до Китаю — в цьому розумінні світ став значно більш біполярним сьогодні, ніж був три тижні тому” (Бобрицький, 2022).

У листопаді 2022 р. міжнародна робоча група експертів Єрмака–Макфола представила документ “Заходи підвищення ефективності санкцій”. Він передбачав реалізацію стратегії обмеження економічних взаємин із Росією, що мала промовисту назву — “Холодна війна 2.0” (Головко, 2023, с. 543).

За спостереженням С. Плохія, “агресія Росії проти України та мобілізація Заходу і його союзників на боротьбу з цією агресією повернули образи холодної війни. Справді, нова війна пробудила стару ворожнечу, оживила ослаблі альянси часів холодної війни й відновила старі лінії розлому... Отриманий із закінченням холодної війни “кредит” миру за останні 30 років повністю вичерпано, навіть можна сказати, що його

розтрачено марно. Світ повертається до епохи суперництва великих держав у масштабах, небачених із часів падіння Берлінського муру 1989 року" (Плохій, 2023, с. 313).

Щоправда, як дієвість запроваджених санкцій, так і сталість геополітичних розломів і ліній демаркації у сучасному глобальному світі нині продукують більше питань, аніж можна отримати відповідей. Один із таких запитів, безперечно, пов'язаний із концептом "Нова холодна війна", зокрема із його використанням як дослідницького інструмента стосовно потрактування й осмислення найбільшої кризи сучасного світоустрою.

Дещо особну позицію у цій групі термінів посідає означення вітчизняна війна, що має більш давнє походження та наскрізний ідеологічний підтекст. Зазвичай ідеться про конструкт "велика вітчизняна війна" 1941–1945 рр., який має не лише радянське, а й старе імперське походження, уособлюючи давню традицію представлення переможної війни у світлі тріумфу імперської сили та слави, що сягає ще часів давнього Риму (Rosenstein, 2007, с. 237–238).

Цей конструкт є радянською проєкцією старої імперської спадщини, що модифікувала славнозвісну ідею вітчизняної війни 1812 р. до мобілізаційних потреб та ідеологічних завдань німецько-радянської війни 1941–1945 рр. Таке запозичення є яскравим свідченням того, як стара імперська спадщина використовувалася, адаптувалася та входила до радянського тоталітарного проєкту як його неодмінна і навіть базова складова. Зрештою, радянський проєкт у багатьох аспектах був продовженням Російської імперії у вигляді трансформованої "федерації" (Плохій, 2019, с. 17). Тому використання старої імперської ідеї на новому ґрунті — цілком очевидний і логічний крок.

Варто підкреслити, що термін вітчизняна війна 1812 р. майже ніде не вживали і не вживають поза межами радянського та пострадянського простору. Натомість у студіях іноземних істориків побутують в основному означення на кшталт російсько-французька війна, російська кампанія чи похід Наполеона 1812 р. і т. п. Обидва конструкти вітчизняної війни генерують близькі та споріднені смисли: війна 1812 р. — апологія тріумфу великодержавної слави і російської імперської сили, що "врятували" Європу від тирана; 1941–1945 рр. — культ перемоги та радянської імперської сили, які "врятували" світ від фашизму. Проте, крім месіанського "призначення" росіян на роль "рятівників" в обох війнах, ці конструкти відіграли першорядну роль у творенні радянської ідеології та історієписання. Тому ідея месіанського — "виняткового" призначення Росії, закладена в означенні "велика вітчизняна війна", була перелицьована й використана для ідеологічного цементування радянського тоталітарного проєкту, особливо після 1945 р.

Пострадянська Росія не тільки успадкувала ідеологічний конструкт "велика вітчизняна війна", а й ще більше абсолютизувала генеровані у ньому смисли — російської величч, імперської сили та виняткової великодержавної ролі саме росіян. Ще за радянських часів був канонізований "великий російський народ" — "народ-вождь", творець Російської держави та Радянського Союзу, котрий очолив "соціалістичні нації" у побудові комунізму (Крупницький, 1957, с. 49).

Сучасний російський режим лише перефарбував фасад цієї старої канонізації, але повністю успадкував ідею імперської сили і величч, адаптувавши їх під нові потреби та цілі. Певна річ, ідеологічний і квазіісторичний характер конструкта "велика вітчизняна війна" було використано для легітимації російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. у вигляді горезвісної тези про т. зв. СВО — "спеціальну військову операцію".

Зрештою, термін “Друга / Нова холодна війна” (Холодна війна 2.0) вживають для позначення: 1) загострення конфронтації між СРСР і США протягом 1980–1985 рр. за адміністрації американського президента Рональда Рейгана; 2) напруги, а згодом конфронтації США з Китаєм і Росією протягом 2000-х рр., особливо від 2008 та 2014 рр. Термін вирізняється вкрай мінливою локалізацією змістовної області та невизначеністю продукованих смислів.

Спершу ідея “Другої / Нової холодної війни” постала на тлі зіставлення з періодом міжнародної розрядки 1970-х рр. Таке порівняння згенерувало думку про протилежний або конфронтаційний вектор, який визначив міжнародні взаємини від 1980 р. Прикметно, що цей вислів був доволі популярним протягом першої половини 1980-х рр., особливо після радянського вторгнення до Афганістану.

На початку 1980-х рр. прогнозували подальше загострення протистояння двох військово-політичних блоків у зв'язку з очікуваною інтервенцією СРСР до Польщі для придушення суспільно-політичного руху, очолюваного незалежною профспілкою “Солидарність” (Moyners, 1981, с. 186–187). Британський політолог Ендрю Вілсон, оцінюючи рівень конфронтації протягом першої половини 1980-х рр., навіть відзначав, що “Холодна війна” майже стала “гарячою” (Wilson, 2014, с. 5).

Однак низка авторів на початку 1980-х рр. украй скептично оцінювала перспективи тривалої конфронтації між США і СРСР (Catley, 1984, р. 326–327). Нині період 1980–1985 рр. зазвичай не виокремлюють, а розглядають як складову частину “[Старої] Холодної війни” 1946–1989 рр.

Означення “Нова холодна війна” трапляється в дописах західних авторів від початку 2000-х рр. для позначення напруги, що неодноразово сягала конфронтаційної межі. Спершу йшлося про взаємини поміж США і Китаєм довкола Тайваню (Brzezinski, 2001, с. 13–15), згодом — США і низки західних країн із Росією.

Британський журналіст і письменник Едвард Лукас у книзі “Нова холодна війна: майбутнє Росії та загроза для Заходу”, виданій 2008 р. (перевиданій 2014 р.) стверджував, що війна вже триває і західні країни її швидко програють. На його думку, “Нова холодна війна” постала як протиборство у вигляді переважно непрямих маніпулятивних способів, заходів і форм конфронтації, як-от гроші, природні ресурси, дипломатія, пропаганда тощо (Lucas, 2008, с. 10). Водночас Е. Лукас наголошував, що Кремль у цьому протиборстві спирається на ідеологію, засновану на “радянській ностальгії та ксенофобській риторичі” (Lucas, 2008, с. 127). Втім, його тезу про “Нову холодну війну” багато авторів сприйняли скептично, дехто навіть назвав її міфічною ідеєю (Kotkin, 2008).

Самобутню візію “Нової холодної війни” висунув американський історик і советолог Стівен Коен. Він запропонував нову періодизацію американо-радянських відносин від 1917 р., у якій обстоював думку, що 1989 р. став не часом завершення “Холодної війни”, а, навпаки, її новим періодом, хоча перекладав провину головним чином на США. Та низка спостережень і рефлексій С. Коена, попри його ліву орієнтацію, не лише опонує, а й перегукується з ідеями інших дослідників щодо окреслення нової конфронтації з пострадянською Росією (Cohen, 2009).

Можливими предтечами “Нової холодної війни” 2000-х рр. називають цілу низку подій, серед них: кольорові / ненасильницькі революції 2003–2005 рр., російсько-українські газові війни 2005–2014 рр., символічне проголошення В. Путіним курсу на конфронтацію із західними країнами 2007 р., західна політика умиротворення російського агресора, що виявилася у блокуванні вступу України та Грузії до НАТО 2008 р., російська анексія Криму 2014 р. та війна на українському Донбасі і т.п.

Російські нарративи щодо конфронтації із "колективним Заходом" спираються на тезу про те, що саме "країни Заходу після 1991 р. підірвали міжнародну стабільність та декілька разів порушували національний суверенітет інших країн" (Горбулін, 2017, с. 429). У такий спосіб Москва руйнувала підвалини національно-державного суверенітету й виправдовувала свої військові-політичні операції на пострадянському просторі.

Російські вторгнення до Грузії (2008) і України (2014), військово-політична підтримка сирійського режиму Башар аль-Асада (від 2015), підірвні й інформаційно-психологічні операції Росії та її втручання у політичні процеси низки західних країн спонукали дедалі частіше розглядати і сприймати рефлексії про "Нову холодну війну" у світлі функціональної моделі Гібридної війни (Горбулін, с. 51–52). Водночас ідея "Нової / Другої Холодної війни" реактуалізувала географічно уявлені концепції, що загострили відчуття відмінності націй Центральної та Східної Європи у західноєвропейській рецепції (Barnett, 2018, p. 12).

Оцінки західних інтелектуалів й експертів до 2022 р. щодо перспектив і масштабів конфронтації путінської Росії із США і західними країнами, а також їх співвіднесення з подіями "[Старої] Холодної війни" 1946–1989 рр. не були однотайними. Наприклад, американський політолог і колишній радник із національної безпеки американського президента Дж. Картера Збігнев Бжезінський ще 2015 р. гадав, що "Нова холодна війна" не триватиме довго, позаяк "події в сучасному світі розвиваються значно швидше, ніж колись" (Грабська, 2015).

Окрім цього, низка західних дослідників доволі скептично сприймають цей концепт, передусім застерігають від ретроспективних екстраполяцій, особливо щодо стратегії перенесення "часової петлі" з попередньої доби "[Старої] Холодної війни" на реалії новітньої геополітичної конфронтації (Monaghan, 2015, с. 2–3). Загалом увагу акцентовано на інших причинах конфронтації 2000-х рр., порівняно з "Холодною війною", з-поміж яких вирізняють відмінне і навіть контраверсійне сприйняття західними країнами й пострадянською Росією перебігу європейської історії після 1991 р. (Monaghan, 2015, с. 5).

Дехто із західних науковців, зокрема британський політолог Річард Саква, обстоював думку про очевидну передбачуваність "Нової холодної війни". Він відзначав історичну вкоріненість цього дискурсу, що спирається на старі взірці мислення й досвід біполярної минувшини (Sakwa, 2008, с. 241–242). Водночас він ще 2008 р. вказував на визрівання обрисів нової конфронтації (Sakwa, 2008, с. 267). Згодом дослідник посів позицію, яка не тільки виправдовувала російську анексію Криму 2014 р., а де-факто ігнорувала неоімперську політику путінської Росії.

Уважають, що переломною чи критичною точкою, яка згенерувала масштабне поширення ідеї "Нової / Другої Холодної війни" для окреслення кризи глобального світоустрою, стало повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. Воно спричинило повернення старих образів і ліній розлому доби "[Старої] Холодної війни". Проте науковці вказують на істотні відмінності передумов і причин, оскільки новітнє протистояння спирається на зовсім інше джерело суперництва, аніж стара конфронтація доби біполярного поділу світу, поділеного за політичним та ідеологічним маркуванням (Фергюсон, Райс, 2024).

Побутують і численні компаративні паралелі. Зокрема, означають крихкість нинішньої трансатлантичної єдності порівняно із епохою біполярного поділу світу. Водночас поширеними є зіставлення колишньої китайсько-радянської спілки і нинішнього китайсько-російського альянсу. Причому вважають, що останній "спирається на міцнішу геополітичну основу" (Два роки, 2024).

Зрештою, сплеск рефлексій і думок, пов'язаних із реактуалізацією ідеї “Нової холодної війни” поступився спадом протягом 2023–2024 рр. Значною мірою такі “гойдалки” у суспільній думці були пов'язані з тим, що США і їхні союзники по НАТО цілеспрямовано реалізують стратегію мінімізації ризиків потенційної конфронтації з Росією.

На сьогодні термін “Нова / Друга Холодна війна” не має усталеного визначення у світовій соціогуманітаристиці. Натомість маємо низку варіативних і конкурентних означень. Утім, варто підкреслити, що дотепер також немає єдиного визначення терміна “Холодна війна” у світовій соціогуманітаристиці, хоч він побутує понад 70 років.

У вузькому сенсі означення “Холодна війна” вживають для висвітлення відносин країн-супротивників після Другої світової війни, які балансують на межі війни та миру, проте свідомо уникають відкритого й масового конфлікту із застосуванням зброї масового знищення — Третьої світової війни. У широкому розумінні термін “[Стара] Холодна війна” циркулює для позначення біполярної конфронтації та пов'язаною із нею конфігурацією світоустрою, а також універсального маркування періоду чи доби від 1946 р. до розпаду СРСР.

Репрезентація окреслених термінів в енциклопедичному форматі як у “краплі води” відображає цілу низку проблем у царині сучасної енциклопедистици. Вказані дефініції є передусім термінами похідного, вторинного походження, що суттєво розмиває їхнє змістове поле. Навіть більше, побутують не лише різноманітні версії їхнього потрактування, а й контраверсійні тлумачення. Чимало інтелектуалів взагалі заперечують доречність їх вжитку.

Широке використання цих термінів у різних наукових галузях (політологія, філософія, соціологія, культурологія, історія тощо) призводить до різноманітності їхніх тлумачень. Кожен дослідник додає до них свій особливий зміст з новими нюансами й аспектами, що ускладнює створення єдиного, точного визначення, вкрай важливого, зокрема, для енциклопедичних статей.

Врешті, ця термінологія хоч-не-хоч перетинається з кількома “гарячими” макропроблемами сучасності — тривалою та незавершеною російсько-українською війною і найбільшою кризою глобального світоустрою ХХІ ст. Це суттєво ускладнює завдання для автора енциклопедичної статті, який має оперативно фіксувати як нові пізнавальні тенденції, так і актуальні запити національної і світової соціогуманітаристици.

Особливості, розглянуті вище на прикладі кількох термінів, органічно порушують питання про перехід національної енциклопедистици від традиційних паперових видань до електронного формату представлення. Цей алгоритм нині широко використовують у провідних енциклопедичних проєктах. Наприклад, сучасну російсько-українську війну висвітлює енциклопедія “Britannica” у хронологічному форматі: 2022 — сучасність, себто репрезентована як незавершена подія сьогочасності (Ray, 2024), що апріорі передбачає актуальні та систематичні коригування й доповнення. Про це промовисто свідчить історія згаданої вище енциклопедичної статті.

Новітня пізнавальна ситуація в умовах екстремальної воєнної сучасності спонукає українських учених до розширення електронних платформ національної енциклопедистици з багатьох причин, передумов і міркувань. Однією з них є складність представлення похідної, вторинної термінології, що відображає “гарячу”, екстремальну сучасність і потребує постійного й оперативного оновлення.

ЛІТЕРАТУРА

- Бобрицький, Д. (2022, 23 берез.). Путін застосує ядерну зброю лише в одному випадку. Історик Сергій Плохій про спротив Україні і нову холодну війну [інтерв'ю]. *New Voice*. <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/chi-vikoristovuye-putin-yadernu-zbroyu-chi-mozhe-rosiya-vikoristovuvati-yadernu-zbroyu-interv-yu-nv-50227575.html>
- Головко, В. (2023). *Вторгнення. 2022. Широкомасштабна агресія Росії проти України*. Київ: НАН України. Ін-т історії України.
- Горбачова, А. (2024, 12 трав.). Світова війна вже триває: в Україні зійшлися два величезні альянси, — Bloomberg. УНІАН. <https://www.unian.ua/world/svitova-viyana-vzhe-trivaye-v-ukrajini-ziyshlisya-dva-velichezni-alyansi-bloomberg-12633837.html>
- Горбулін, В. (Ред.). (2017). *Світова гібридна війна: український фронт: монографія*. Київ: НІСД.
- Грабська, А. (2015, 25 черв.). Бжезинський про те, як розв'язати українську кризу. *DW*. <https://p.dw.com/p/1Fpjm>
- Два роки великої війни: що буде далі? Прогнози фахівців (2024, 20 лют.). *BBC News Україна*. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c161ye3zkjdo>
- Крупницький, Б. (1957). *Українська історична наука під Советами (1920–1950)*. Мюнхен: Інститут для вивчення СРСР.
- Кузьо, Т. (2018). *Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет*. Київ: Дух і літера.
- Офіцинський, Ю. (2018). *Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети "The New York Times" 2013–2017 років)*. Ужгород: РІК-У.
- Плохій, С. (2019). *Остання імперія: занепад і крах Радянського Союзу*. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля.
- Плохій, С. (2023). *Російсько-українська війна: повернення історії*. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля.
- Президент Італії заявив про "фрагментовану світову війну" (2023, 16 груд.). *Європейська правда*. <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/12/16/7175708>
- Україністи вийшли з профспілки університетів Британії через скандальну резолюцію про війну. (2023, 31 трав.). *Європейська правда*. <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/05/31/7162796>
- Фергюсон Н., Райс К. (2024, 5 січ.). П'ять уроків холодної війни. *New Voice*. <https://nv.ua/ukr/opinion/kitay-i-ssha-uviyshli-v-konfrontaciyu-nil-fergyuson-ta-kondoliza-rays-pro-p-yat-urokiv-holodnoji-viyni-50381602.html>
- Axe, D. (2024, 16th Apr.). There is only one war going on and it is global. Iran, North Korea and China are Russia's arsenals of autocracy. *The Telegraph*. <https://www.telegraph.co.uk/news/2024/04/15/world-war-west-allies-iran-russia-china-north-korea>
- Barnett, N. J. (2018). *Britain's Cold War. Culture, Modernity and Soviet threat*. London & New York: I.B.Tauris & Co. Ltd.
- Bellows, T. J. (1979). Proxy War in Indochina. *Asian Affairs. An American Review*, 7(1), 13–30.
- Brzezinski, Z. (2001). Avoiding a New Cold War with China. *New Perspectives Quarterly*, 18(3), 13–15. <https://doi.org/10.1111/0893-7850.00411>
- Catley, R. (1984). Sociology and rhetoric in the "New Cold War?" *Contemporary Crises*, 8(4), 305–328. <https://doi.org/10.1007/bf00728845>
- Cohen, S. F. (2009). *Soviet Fates and Lost Alternatives: From Stalinism to the New Cold War*. New York: Columbia University Press.
- Fukuyama, F. (1992). *The end of history and the last man*. New York & Toronto: The Free Press. A Division of Macmillan.

- Kappeler, A. (2014). Ukraine and Russia: Legacies of the imperial past and competing memories. *Journal of Eurasian Studies*, 5(2), 107–115. <https://doi.org/10.1016/j.euras.2014.05.005>
- Kotkin, S. (2008, Apr.). Myth of the New Cold War. Prospect. <https://www.prospectmagazine.co.uk/essays/52293/myth-of-the-new-cold-war>
- Kruizinga, S. (2014). Neutrality. In: J. Winter (Ed.), *The Cambridge History of the First World War* (vol. 2, pp. 542–575). New York: Cambridge University Press.
- Lucas, E. (2008). *The new cold war: the future of Russia and the threat to the West*. New York: Palgrave Macmillan.
- Monaghan, A. (2015). A 'New Cold War'? *Abusing History, Misunderstanding Russia*. London: Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/2015/05/new-cold-war-abusing-history-misunderstanding-russia>
- Moyers, B. (1981). Documentation: The New Cold War. *International Security*, 6(2), 181–201. <https://doi.org/10.2307/2538651>
- Patalano, A. (2015). Feigning grand strategy: Japan, 1937–1945. In: J. Ferris & E. Mawdsley (Eds.), *The Cambridge History of the Second World War* (vol. 1, pp. 159–188). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ray, M. (2024, 19th Nov.). Russia-Ukraine War [2022 — present]. *Britannica*. <https://www.britannica.com/event/2022-Russian-invasion-of-Ukraine>
- Rosenstein, N. (2007). War and peace, fear and reconciliation at Rome. In K. A. Raaflaub (Ed.), *War and peace in the ancient world* (pp. 226–244). Malden: Blackwell Publishing Ltd.
- Sakwa, R. (2008). “New Cold War” or twenty years’ crisis? Russia and international politics. *International Affairs*, 84(2), 241–267. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2008.00702.x>
- Tisdall, S. (2014, 19th Nov.). “The new cold war: are we going back to the bad old days?”. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2014/nov/19/new-cold-war-back-to-bad-old-days-russia-west-putin-ukraine>
- Wilson, A. (2014). *Ukraine Crisis. What it means for the West*. New Haven & London: Yale University Press.

REFERENCES

- Axe, D. (2024, 16th Apr.). There is only one war going on and it is global. Iran, North Korea and China are Russia’s arsenals of autocracy. *The Telegraph*. <https://www.telegraph.co.uk/news/2024/04/15/world-war-west-allies-iran-russia-china-north-korea>
- Barnett, N.J. (2018). *Britain’s Cold War. Culture, Modernity and Soviet threat*. London & New York: I.B.Tauris & Co. Ltd.
- Bellows, T. J. (1979). Proxy War in Indochina. *Asian Affairs. An American Review*, 7(1), 13–30.
- Bobrytskyj, D. (2022, 23th Mar.). Putin zastосує iadernu zbroiu lyshe v odnomu vypadku. Istoryk Serhij Plokhij pro sprotyv Ukrainy i novu kholodnu vijnu [Putin will use nuclear weapons only in one case. Historian Serhii Plokhii on Ukraine’s resistance and the new Cold War [interview]. *New Voice*. <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/chi-vikoristovuye-putin-yadernu-zbroju-chi-mozhe-rosiya-vikoristovuvati-yadernu-zbroju-interv-yu-nv-50227575.html>. [in Ukrainian].
- Brzezinski, Z. (2001). Avoiding a New Cold War with China. *New Perspectives Quarterly*, 18(3), 13–15. <https://doi.org/10.1111/0893-7850.00411>
- Catley, R. (1984). Sociology and rhetoric in the “New Cold War?” *Contemporary Crises*, 8(4), 305–328. <https://doi.org/10.1007/bf00728845>

- Cohen, S. F. (2009). *Soviet Fates and Lost Alternatives: From Stalinism to the New Cold War*. New York: Columbia University Press.
- Dva roky velykoi vijny: scho bude dali? Prohnozy fakhivtsiv [Two years of the great war: what will happen next? Expert forecasts]. (2024, 20 Feb.). *BBC News Ukraina*. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c161ye3zkjdo>. [in Ukrainian].
- Ferguson N., Rajs K. (2024, 5th Jan.). P'iat' urokiv kholodnoi vijny [Five lessons from the Cold War]. *New Voice*. <https://nv.ua/ukr/opinion/kitay-i-ssha-uvivshli-v-konfrontaciyu-nil-fergyuson-ta-kondoliza-rays-pro-p-yat-urokiv-holodnoji-viyni-50381602.html>. [in Ukrainian].
- Fukuyama, F. (1992). *The end of history and the last man*. New York & Toronto: The Free Press. A Division of Macmillan.
- Holovko, V. (2023). *Vtorhnennia. 2022. Shyrokomasshtabna ahresiia Rosii proty Ukrainy* [Invasion. 2022. Russia's large-scale aggression against Ukraine]. Kyiv. NAN Ukrainy. In-t istorii Ukrainy. [in Ukrainian].
- Horbachova, A. (2024, 12th May). Svitova vijna vzhe tryvaie: v Ukraini zizhlysia dva velychezni aliatsy, — Bloomberg [The World War is already ongoing: two huge alliances have come together in Ukraine — Bloomberg]. *UNIAN*. <https://www.unian.ua/world/svitova-vijna-vzhe-trivaye-v-ukrajini-ziyshlysia-dva-velichezni-alyansi-bloomberg-12633837.html>. [in Ukrainian].
- Horbulin, V. (Ed.). (2017). *Svitova hibrydna vijna: ukrainskyj front: monohrafiia* [World hybrid war: Ukrainian front. Monograph]. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].
- Hrabska, A. (2015, 25th Jun.). Bzhezynskyj pro te, iak rozviazaty ukrainsku kryzu [Brzezinski on how to solve the Ukrainian crisis]. *DW*. <https://p.dw.com/p/1Fpjm>. [in Ukrainian].
- Kappeler, A. (2014). Ukraine and Russia: Legacies of the imperial past and competing memories. *Journal of Eurasian Studies*, 5(2), 107–115. <https://doi.org/10.1016/j.euras.2014.05.005>
- Kotkin, S. (2008, Apr.). Myth of the New Cold War. Prospect. <https://www.prospectmagazine.co.uk/essays/52293/myth-of-the-new-cold-war>
- Kruizinga, S. (2014). Neutrality. In: J. Winter (Ed.), *The Cambridge History of the First World War* (vol. 2, pp. 542–575). New York: Cambridge University Press.
- Krupnytskyj, B. (1957). *Ukrainska istorychna nauka pid Sovietamy (1920–1950)* [Ukrainian Historical Science under the Soviets (1920–1950)]. Miunkhen: Instytut dlia vyvchennia SSSR. [in Ukrainian].
- Kuz'o, T. (2018). *Vijna Putina proty Ukrainy. Revoliutsiia, natsionalizm i kryminalitet* [Putin's war against Ukraine. Revolution, nationalism, and crime]. Kyiv: Dukh i litera. [in Ukrainian].
- Lucas, E. (2008). *The new cold war: the future of Russia and the threat to the West*. New York: Palgrave Macmillan.
- Monaghan, A. (2015). A 'New Cold War'? Abusing History, Misunderstanding Russia. London: Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/2015/05/new-cold-war-abusing-history-misunderstanding-russia>
- Moyers, B. (1981). Documentation: The New Cold War. *International Security*, 6(2), 181–201. <https://doi.org/10.2307/2538651>
- Ofitsynskyj, Yu. (2018). *Suchasna rosijsko-ukrainska vijna (za materialamy hazety "The New York Times" 2013–2017 roku)* [The current Russian-Ukrainian war (Based on the materials of the newspaper the New York Times, 2013–2017)]. Uzhhorod: RIK-U. [in Ukrainian].
- Patalano, A. (2015). Feigning grand strategy: Japan, 1937–1945. In: J. Ferris & E. Mawdsley (Eds.), *The Cambridge History of the Second World War* (vol. 1, pp. 159–188). Cambridge: Cambridge University Press.
- Plokhij, S. (2019). *Ostannia imperiia: zanepad i krakh Radianskoho Soiuzu* [The Last Empire. The final days of the Soviet Union]. Kharkiv: Klub Simejnoho Dozvillia. [in Ukrainian].

- Plokhij, S. (2023). *Rosijsko-ukrainska vijna: povernennia istorii* [*The Russo-Ukrainian war. The return of history*]. Kharkiv: Klub Simejnoho Dozvillia. [in Ukrainian].
- Prezydent Italii zaiavv pro “frahmentovanu svitovu vijnu” [Italian President announces 'fragmented world war']. (2023, 16 Dec.). *Yevropejska pravda*. <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/12/16/7175708>. [in Ukrainian].
- Ray, M. (2024, 19th Nov.). Russia-Ukraine War [2022 — present]. Britannica. <https://www.britannica.com/event/2022-Russian-invasion-of-Ukraine>
- Rosenstein, N. (2007). War and peace, fear and reconciliation at Rome. In: K. A. Raaflaub (Ed), *War and peace in the ancient world* (pp. 226–244). Malden: Blackwell Publishing Ltd.
- Sakwa, R. (2008). “New Cold War” or twenty years’ crisis? Russia and international politics. *International Affairs*, 84(2), 241–267. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2008.00702.x>
- Tisdall, S. (2014, 19th Nov.). “The new cold war: are we going back to the bad old days?”. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2014/nov/19/new-cold-war-back-to-bad-old-days-russia-west-putin-ukraine>
- Ukrainisty vyshly z profspilky universytetiv Brytanii cherez skandalnu rezoliutsiiu pro vijnu [Ukrainianists left the union of British universities because of the scandalous resolution about the war]. (2023, 31th May). *Yevropejska pravda*. <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/05/31/7162796>. [in Ukrainian].
- Wilson, A. (2014). *Ukraine Crisis. What it means for the West*. New Haven & London: Yale University Press.